

І. В. Мостова,
студентка, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ

О. А. Чугаєв,
к. е. н., доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних
відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДОГОВІР ПРО ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В РАМКАХ СНД: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

I. V. Mostova,
student of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv
O. A. Chugaev

PhD, associate professor, associated professor of World Economy and International Economic Relations Department,
of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University

COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES FREE TRADE AGREEMENT: EFFECTS FOR UKRAINE

У статті досліджуються хронологія, специфіка та тенденції розвитку процесів економічної інтеграції на теренах Співдружності Незалежних Держав у контексті підписання Договору про зону вільної торгівлі. Особлива увага приділяється аналізу наслідків, потенційних плюсів та мінусів від створення ЗВТ із СНД, а також характеристики виключень із режиму вільної торгівлі для конкретних груп товарів.

The chronology, features and trends of economic integration within the Commonwealth of Independent States in the context of signing Free Trade Agreement are investigated in the article. Particular attention is paid to the analysis of the consequences, potential pros and cons from the creation of CISFTA as well as review of the exceptions to the free trade regime for certain goods.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, Співдружність Незалежних Держав, мито, кількісні обмеження, Світова організація торгівлі.

Key words: free trade area, the Commonwealth of Independent States, tariff, quantitative restriction, the World Trade Organization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підписання Договору про зону вільної торгівлі зі Співдружністю Незалежних Держав стало однією з найбільш резонансних подій в Україні за останній час. Зважаючи на той факт, що спроби впровадити режим вільної торгівлі як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні були ще на початку 1990-х рр., можна сказати, що Договір про ЗВТ засвідчив реальний прогрес у процесах економічної інтеграції України. Більше того, участь України в інтеграційному об'єднанні на просторі СНД є альтернативою аналогічним ініціативам України щодо створення ЗВТ з ЄС. І зараз, коли Договір вступив у силу, надзвичайно актуальним є детальне з'ясування суті цього документа та прогнозування потенційних наслідків функціонування ЗВТ, зокрема для України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на той факт, що з часу укладання Договору про ЗВТ з СНД пройшло дуже мало часу (не кажучи вже, про те, що вступив у силу він лише 20 вересня 2012 року), характеристики ЗВТ, переваги та недоліки для окремих країн є мало дослідженими. Наразі написані тільки окремі статті на дану тематику, а фахівці (переважно з країн СНД) з цього приводу висловлюють оцін-

ки, які не претендують на однозначну правильність. Серед вчених та експертів на теренах СНД, які займаються тематикою ЗВТ в рамках СНД, слід назвати наступних: І. Бураковський, А. Кушніренко, В. Мунтіян, В. Сіденко.

МЕТА СТАТТІ

Метою даного дослідження є з'ясування суті Договору про зону вільної торгівлі з СНД, майбутніх умов торгівлі для сторін договору і потенційних наслідків створення цього інтеграційного угруповання, зокрема для України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Активна робота над Договором про ЗВТ у рамках СНД тривала протягом 3 років, відбулося 14 раундів переговорів [1]. Незважаючи на те, що ідея реального підписання договору озвучувалася ще з 2010 року, сам факт підписання виявився для багатьох неочікуваним. 18 жовтня 2011 р. у Санкт-Петербурзі на саміті голів урядів країн-учасниць СНД 8 країн-учасниць — Україна, Росія, Білорусь, Казахстан, Вірменія, Киргизстан, Молдова та Таджикистан — уклали на необмежений термін Договір про зону вільної торгівлі [2]. Азербайджан, Узбекистан

та Туркменістан, який з 2005 р. має статус наглядача в СНД, поки не підписали договір, мотивуючи своє рішення тим, що основною статтею їх експорту є енергоносії. Однак вони заявили про намір підписати його в короткостроковій перспективі. Договір про ЗВТ з СНД має 25 статей та 6 додатків. Його проект був розроблений Міністерством економічного розвитку РФ [3]. Відповідно до правил, Договір вступив в силу 20 вересня 2012 р., через 30 днів після того, як Виконавчий комітет СНД отримав третє повідомлення про ратифікацію парламентом країни-учасника. Слідом за Росією та Білоруссю, третьою країною, яка надіслала таке повідомлення, стала Україна [4], де цей процес проходив наступним чином:

- у середині листопада 2011 р. текст Договору з'явився на сайті Кабінету Міністрів України;
- 24 липня 2012 р. Президент В. Янукович передав Договір на ратифікацію до Верховної Ради України [5];
- 30 липня Верховна Рада 260-ма голосами прийняла Закон України "Про ратифікацію Договору про зону вільної торгівлі" [6];
- 9 серпня Закон підписав Президент [4];
- 21 серпня Виконавчий комітет СНД отримав повідомлення про ратифікацію Договору в Україні [7].

На сьогоднішній день Договір також ратифікували парламент Вірменії (11.09.2012 р.), парламент Молдови (27.09.2012 р.) та парламент Казахстану (04.10.2012 р.), після чого 25.10.2012 р. президент Н. Назарбаєв підписав відповідний закон. Киргизстан та Таджикистан хочуть закінчити необхідні процедури ратифікації до кінця 2012 р.

Необхідно зазначити, що початковий Договір про зону вільної торгівлі між країнами СНД був підписаний ще в 1994 р. Таким чином країни-учасники прагнули зняти торговельні обмеження, стимулювати товарообіг та вийти на стабільне економічне зростання. Однак нічого не вдалося досягти, оскільки більшість країн, включаючи Росію, не ратифікували його, тому фактично він не діяв [2]. Повторна спроба була здійснена в 2008 р. А потім у листопаді 2010 р. прем'єр-міністр Росії В.Путін підняв цей документ, який об'єднував більше 100 угод щодо регулювання торговельних відносин між країнами СНД, і запропонував довести почату справу до кінця [8]. Після підписання у жовтні 2011 р. В.Путін також зазначив, що Договір не суперечить нормам СОТ.

Характерно, що Україна уклала двосторонні договори про вільну торгівлю з усіма країнами СНД ще у 1990-ті та на початку 2000-х рр., однак на практиці було багато виключень з режиму вільної торгівлі для певних груп товарів, тому ефект від таких угод був досягнутий не в повній мірі.

Виникає питання: що новий Договір дасть країнам-сторонам, зокрема Україні? Основним результатом створення зони вільної торгівлі, відповідно до ст. 2 Договору, стане скасування експортних та імпорتنих мит та еквівалентних їм платежів, окрім переліку, зазначеному в Додатку 1, причому сторони відмовляються підвищувати рівень митних ставок для товарів із цього переліку, що трохи нагадує процес зв'язування тарифів в рамках СОТ [9]. За словами уповноваженого Кабінету Міністрів зі співробітництва з РФ, країнами СНД та ЄвразЕС Валерія Мунтіяна, в питанні виключень країни домовились про наступні 3 моменти:

- відмова від більшості виключень у взаємній торгівлі;
- нових виключень з режиму вільної торгівлі більше не буде;

— для тих виключень з режиму вільної торгівлі, що залишаються, будуть визначені кінцеві строки для їх ліквідації [10].

Також у ст. 3 зазначається, що скасовуються будь-які заборони та кількісні обмеження експорту та імпорту, окрім переліку в Додатку 2 Договору.

Безперечно, процес ліквідації виключень із режиму вільної торгівлі сприятиме полегшенню та зростанню взаємного товарообороту в рамках СНД, зміцненню ділових зв'язків між партнерами з різних країн та посиленню конкуренції на внутрішній ринках. Однак доцільно розглянути й те, на які результати від створення ЗВТ сподіваються країни та які потенційні плюси та мінуси ховає в собі підписаний Договір. Існують різні точки зору.

Так, наприклад, головний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України Володимир Сіденко скептично поставився до перспектив даного Договору та зазначив, що він лише зберігає "статус-кво торговельного режиму, який діяв на основі двосторонніх договорів, тобто він не усуває жодного обмеження, які були на практиці" [11]. З ним солідарний й директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій Ігор Бураковський, який стверджує, що в торговельних відносинах України з країнами-членами ЗВТ нічого не зміниться, оскільки в Додатках до Договору дублюються виключення щодо певних товарних груп та тарифи, які були прописані в двосторонніх угодах про вільну торгівлю [6]. А деякі фахівці з питань інтеграційних процесів серед країн СНД при припущенні нейтральності впливу Договору про ЗВТ на торгівлю наводять такий аргумент, як членство або набуття членства в СОТ у короткостроковій перспективі країнами-учасниками Договору. Білорусь, Казахстан та Таджикистан вже давно ведуть переговори і зараз є спостерігачами в СОТ [12]. Інші країни вже є повноправними членами цієї організації. На думку цих експертів, в умовах членства в СОТ та ЗВТ, відповідні країни просто дублюватимуть частину процедур щодо зниження та усунення тарифних та нетарифних бар'єрів у торгівлі. На противагу цим точкам зору, керівник департаменту економічного співробітництва Виконавчого комітету СНД Андрій Кушніренко говорить, що число товарних позицій, які підпадають під виключення з режиму вільної торгівлі, було значно скорочене з 37 до 3—4 (а з врахуванням деталізації товарних кодів — до 7). Перш за все, це газ, нафта, горілка, спирт, сигарети та цукор [10].

Розглянемо детальніше вигоди та проблемні аспекти для України.

Українська влада розраховує на такі плюси після вступу в силу Договору про ЗВТ з СНД: щорічно номінальний ВВП збільшуватиметься на 4,7 млрд дол. США, реальний ВВП — на 2,5 %, доходи державного бюджету — на 1,2 млрд дол. США. Також прогнозується зростання експорту в країни, які є учасниками ЗВТ в рамках СНД, на 35 %. Як відмітив прем'єр-міністр М.Азаров, Україна може отримувати певні вигоди від впровадження свободи транзиту товарів у межах територій країн-членів Договору, відповідно до ст. 7. Він також заявив, що нарешті з'являється можливість реальної диверсифікації газових поставок, тобто Україна зможе скористатися трубопроводами Росії для поставок туркменського газу [6]. Однак, у тій самій ст. 7 зауважується, що свобода транзиту не стосується трубопроводно-

го транспорту, хоча й зазначається, що зацікавлені Сторони почнуть переговори стосовно розробки Договору про транзит трубопровідним транспортом та закінчать їх протягом 6-місячного терміну після вступу в силу Договору про ЗВТ з СНД [9].

Що стосується мінусів, то для початку слід сказати, що на сучасному етапі суспільна думка в Україні про доцільність підписання Договору розділилася. Не всі схвально ставляться до цього кроку. По-друге, Комітет у закордонних справах не рекомендував Верховній Раді ратифікувати Договір у такому вигляді, у якому він був переданий на розгляд, оскільки це несло певні ризики втрат для України, а також можливість виникнення певних правових колізій [6]. По-третє, багато експертів кажуть, що в Договорі закріплюється певна нерівноправність. Наприклад, деякі країни мають більше виключень з режиму вільної торгівлі, ніж інші. Також помітно, що певна пріоритетність належить країнам Митного Союзу. А Казахстан та Росія, згідно з Додатком 3, окрім усього, користуються виключеннями на перехідний період для ст. 5 "Національний режим" (Казахстан може висувати вимогу місцевого компоненту до інвестиційних проектів та контрактів на надрокористування, а також надавати пільги вітчизняним виробникам при здійсненні закупівель державними компаніями) та ст. 10 "Надання субсидій" (Казахстан, наприклад, може субсидувати процентну ставку за кредитами банків експортоорієнтованим підприємствам, а Росія — використовувати субсидії в Калінінградській та Магаданській областях) [9]. По-четверте, ще однією несподіванкою для України стало введення Росією з 01.09.2012 р. утилізаційного збору на імпорتنі автомобілі. Характерно, що це відбулося якраз незадовго до вступу в силу Договору про ЗВТ. У відповідь Україна 03.09.2012 р. впровадила аналогічний збір з автомобілів російського виробництва [13].

Далі зазначимо детальніше виключення, що залишаються. Особливу увагу звернемо на їх вплив на Україну. Спочатку приклади імпорتنих мит:

— Росія, Білорусь та Казахстан поки що не відмовляються від імпортного мита на українських цукор, 340 дол. США за 1 т [7];

— Молдова до 01.01.2015 р. стягуватиме імпортне мито на тростинний та буряковий цукор, молочні продукти, сиропи та ін. в розмірі 75 %. Після цього буде діяти система квот на безмитне ввезення;

— у відповідь — аналогічне збереження в Україні імпорتنих мит на цукор у розмірі 50 % для вищезазначених 4 країн;

— Казахстан і Молдова зберігатимуть імпортне мито відповідно на українську горілку (2 євро за 1 л до 01.01.2015 р.) та спирт (0,5 євро за 1 л до 01.01.2013 р.) [11];

— Вірменія 01.01.2014 р. стягуватиме імпортне мито з сигарет, які ввозяться з будь-якої країни-сторони Договору;

— Таджикистан та Киргизстан взагалі не стягують імпортні мита [9].

Якщо говорити про експортні мита, які залишаються, то їх набагато більше, ніж імпортних, і найбільше їх зберегла Росія: за деякими даними, приблизно на 100 товарів (саме товарів, а не товарних позицій, оскільки, як було сказано вище, їх набагато менше). Серед них нафта і нафтопродукти, природний газ, зріджений при-

родний газ, продукти нафтохімії, необроблена деревина, кольорові метали, цемент, спирт, риба і морепродукти та насіння олійних культур [11]. Згодом цей перелік обмежиться лише нафтою та газом. Існує припущення, що саме через енергоносії Росія не ратифікувала попередній договір про зону вільної торгівлі 1994 р. Розглянемо конкретні приклади експортних мит:

— Росія при експорті газу за межі Митного союзу стягує мито у 30 % (причому окремо записано, що для України використовується спеціальна формула розрахунку) [7], спирту — 6,5 %, деяких руд і коксу — 6,5 %, риби — 5 %. Для сирової нафти та нафтопродуктів є спеціальна формула, залежно від цін на світовому ринку;

— У Казахстані при експорті газу за межі Митного Союзу також стягується мито в розмірі 30 %, алюмінію та виробів з нього — 15 %, але не менше 100 євро за 1000 кг;

— Україна зберігатиме експортне мито на насіння соняшника, ставка якого щорічно з 01.01.2007 р. зменшується на 1 п.п., з 16 % до значення в 10 %, а також на сталь, чорні і кольорові метали та вироби з них, а також різного роду брут за наступною схемою — в залежності від року членства України в СОТ: 1—30 %, 2—27 %, 3—24 %, 4—24 %, 5—21 %, 6—18 %, 7—15 %. При експорті в Казахстан та Росію великої рогатої худоби з моменту вступу до СОТ ставка щороку скорочується на 5 п.п. з 50 % до 10 %. При експорті в Молдову шкір із моменту вступу до СОТ ставка щороку скорочується на 1 п.п. з 30 % до 20 %. При експорті в Росію та Молдову відходів та брухту чорних металів, ливарного чавуна мито зменшується в залежності від року членства України в СОТ: від 25 євро за 1000 кг у 2008 р. до 10 євро в 2014 та наступні роки;

— Білорусь при експорті за межі ЄврАзЕС калійних добрив стягуватиме 75 євро за 1000 кг, деревини — 100 євро за 1 куб. м.;

— Киргизстан для деяких молочних продуктів встановив мито у розмірі 11 сомів за 1 кг;

— Таджикистан залишив за собою право ввести експортне мито у відповідь на такі товари: електроенергія — 10 євро за 1000 кВт-год, вовна — 20 %, але не менше 100 євро за 1000 кг, фрукти, овочі — 7 %, живі тварини та м'ясо — 10 %, газоподібні вуглеводні — 30 %.

— Вірменія та Молдова взагалі не стягують експортні мита, хоча остання залишила за собою право вжити заходи у відповідь [9].

Усі країни-учасники Договору, відповідно до ст. 3, не встановлюють та не зберігають будь-які кількісні обмеження та заборони експорту/імпорту, окрім тих, які дозволені СОТ. Згідно з Додатком 2, в усіх країнах-учасниках, окрім Киргизстану, немає заборон та кількісних обмежень, які підлягають скасуванню, відповідно до ст. 3. Тільки в Киргизстані до 01.01.2015 р. зберігається квотування імпорту алкогольної продукції, включаючи пиво, але за виключенням коньячного спирту та виноматеріалів для виробництва коньяку та шампанського [9].

Окремо також хотілося б звернути увагу на схожість положень Договору з угодами СОТ. Так, наприклад, Договір про ЗВТ також передбачає вирішення спірних питань. Сторони можуть проводити консультації для пошуку прийнятного для всіх рішення проблеми. У разі недосягнення згоди, суперечка, за вибором першої Сторони,

може бути передана на розгляд Економічного Суду СНД, якщо обидві сторони є учасниками Угоди про статус Економічного Суду СНД від 06.07.1992 р., або на розгляд комісії експертів (3—5) [14]. Крім того, у Договорі зазначаються випадки, коли не забороняється застосування спеціальних захисних заходів, компенсаційних і антидемпінгових заходів, надання субсидій [7]. Все це відображає відповідну практику угод СОТ. Більше того, керуючись положеннями Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, Сторони Договору застосовують технічні регламенти та стандарти, а санітарні і фітосанітарні заходи вживаються у відповідності з правилами та принципами Угоди СОТ про санітарні і фітосанітарні заходи [9].

Також зазначимо можливі наслідки підписання даного Договору в контексті проектів співробітництва країн-сторін. Очевидно, що скасування митних бар'єрів сприятиме процесам кооперації між країнами на різному рівні, у т.ч. у рамках створення спільних підприємств для виробництва, наприклад, наукоємної продукції. В якості прикладу можна навести співробітництво України та Білорусі, які в кінці жовтня 2011 р. (одразу після підписання Договору) узгодили Міждержавну програму інноваційного співробітництва. Були обговорені питання створення спільного українсько-білоруського підприємства з виробництва світлодіодної техніки, 2 спільних фармацевтичних науково-промислових комплексів із перспективою виходу на повний цикл, а також спільне виробництво сільськогосподарської техніки. Можна зробити припущення, що Договір про ЗВТ посприяє такій співпраці [15].

Насамкінець, хочеться сказати пару слів про політичні аспекти укладання Договору про ЗВТ. Звісно, з цього приводу висловилося багато експертів. У західній пресі основний наголос робився на тому, що Україна зробила крок у своїй зовнішньополітичній орієнтації в сторону Росії (а деякі говорили, що і під тиском Росії), а може, навіть таким чином змінила геополітичну розстановку сил в Європі. Зазвичай ці заяви звучали з інтонацією засудження. Проте не менше думок, особливо в країнах СНД, висловлювалося і на підтримку такого кроку України як цілком логічного та більш перспективного. Тепер швидка ратифікація Договору про ЗВТ з ЄС виглядає менш імовірно. Цікаво, що навіть такий варіант був також передбачений у жовтневому Договорі про ЗВТ. Якщо якась країна-сторона підпише аналогічний договір із третьою країною, то ставки мита по відношенню до країни, яка підписала такий договір, можуть зрости.

ВИСНОВКИ

Отже, зазначимо, що економічні перспективи втілення Договору в життя є переважно позитивними, Україна може отримати велику вигоду від участі в зоні вільної торгівлі. Економічна користь створення зон вільної торгівлі, в першу чергу, для споживачів у країнах-членах, вже була неодноразово доведена теоретично та практично. На нашу думку, внаслідок підписання Договору про зону вільної торгівлі вісьмома країнами був закладений новий фундамент торговельно-економічних відносин у рамках Співдружності Незалежних Держав, який можна вважати альтернативним шляхом України в напрямку до економічної інтеграції. Подальші дослідження можуть порівняти тенденції розвитку взаємної торгівлі країн-учасниць ЗВТ до та після її вступу в силу.

Література:

1. МИД РФ: Договор о зоне свободной торговли СНГ вступает в силу для трех стран [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rbc.ru/rbcfree-news/20120920161308.shtml>
2. Подписано соглашение о свободной торговле [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/1798355>
3. Підписано угоду про вільну торгівлю в СНД. Знову [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2011/10/111019_cis_free_trade_az.shtml
4. Будем торговать [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://expert.ru/2012/08/14/budem-torgovat/>
5. Янукович внес в Раду для ратификации договор о зоне свободной торговли с СНГ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.zn.ua/ECONOMICS/yanukovich_vnes_v_radu_dlya_ratifikatsii_dogovor_o_zone_svobodnoy_torgovli_s_sng-105843.html
6. Зона свободной торговли СНГ: трое в одной лодке [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ria.ru/economy/20120730/713014488.html>
7. Вступил в силу договор о зоне свободной торговли в СНГ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.zn.ua/ECONOMICS/vstupil_v_silu_dogovor_o_zone_svobodnoy_torgovli_v_sng-109004.html
8. Насколько жизнеспособен Договор о свободной торговле в СНГ? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.voanews.com/russian/news/CIS-Free-Trade-Agreement-2011-10-18-132126343.html>
9. Договор о зоне свободной торговли [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cis.minsk.by/reestr/ru/printPreview/text?id=3183&serverUrl=http://cis.minsk.by/reestr/ru>
10. Свободная торговля. Для кого? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/politika-i-ekonomika/svobodnaja-torgovlja-dlja-kogo-162046/>
11. В соглашении о зоне свободной торговли с СНГ для Украины почти нет свободы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.business.ua/articles/politics/V_soglashenii_o_zone_svobodnoy_torgovli_s_SNG_dlya_Ukrainy_pochti_net_svobody-22600/
12. Список стран-членов ВТО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rgwto.com/wto.asp?id=5223>
13. Договор о зоне свободной торговли в рамках СНГ вступил в силу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2012/09/120920_ru_s_cis_free_trade.shtml
14. Договір про зону вільної торгівлі СНД уклали на невизначений термін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-467863.html>
15. Украина и Беларусь будут совместно производить светодиоды, сельскохозяйственную и лекарства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.business.ua/articles/companies/Ukraina_i_Belarus_budut_sovmestno_proizvodit_svetodiody_selskhoz-tehniku_i_lekarstva-21210/

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.